

Veres András: És megint előlről... Ady, Kosztolányi, József Attila. Válogatott tanulmányok 1.

Budapest: Balassi Kiadó, 2022, 272 l.

ANGYALOSI Gergely

HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet, nyugalmazott tudományos tanácsadó

ORCID: 0000-0002-0375-2000

Az *Előszó*ban Veres András ismerteti új tanulmánykötetének összeállítási szempontjait: meggyőződése, hogy Ady Endre, Kosztolányi Dezső és József Attila élete és életműve kimeríthetetlen kutatási téma. Számára ők reprezentálják a 20. századnak legalábbis az első felét, ezért a rólu k szóló írásaiból válogatta ki azokat, amelyek „új szempontból vagy új módszerrel kísérelik meg értelmezni munkásságukat”. (9.) „Vizsgálódásaimban különösen nagy hangsúlyt kapott a recepciótörténeti szempont, minthogy úgy vélem, a befogadás alakulása közvetlenül belejárt-szik a művek jelentésébe.” (9.) A Kosztolányi és a József Attila kritikai kiadásnak azok a kötetei, amelyeknek létrehozásában Veres Andrásnak oroszlánrésze volt, meggyőzhetik az olvasót arról, hogy a recepciótörténet szerves része lehet ennek a munkának.

A kötet első egysége Ady- és Kosztolányi-tanulmányokat tartalmaz („*hol lelkek és göröngyök közt*”). A „*Szeretném, ha szeretnének*”: *Az Ady-kultusz jelentése és jelentősége* című írásban a szerző nem csupán kiemelt szerepet tulajdonít a kultusznak Ady utóéletében, hanem hozzáteszi, hogy esetében „a recepciótörténet valójában kultusztörténet”. (13.) Jászi Oszkár és polgári radikális köre hamar felismerte az Ady támogatásában rejlő lehetőségeket, a költő pedig elfogadta e szűk kör támogatását. Az Ady-féle politikai „messianizmus” részben ennek a körnek a hatását mutatta. Szerelmi költészete szintén a kultusz fontos része volt. Ezen a ponton a tanulmány írója felhívja a figyelmet Ady költészetének *populáris* regiszterére, amely szintén találkozott a modernizáció korabeli törekvéseivel. Ide kapcsolódott az Ady mentalitását jellemző folyamatos provokáció, a botrányokozás igénye és használata. Veres ezt nevezi találóan „nietzscheánus küldetéstudatnak” „hírlapírói kivitelben”. (19.) A húszas években fellépő új költőnemzedék már nem csupán Ady messianizmusát utasította el (mint Kosztolányi), hanem elpártolt szimbolizmusától, vagyis poétikai örökségének egy döntő mozzanatától is. A második világháború utáni történet – vagyis az Ady-jelenség politikai kiaknázása – szinte karikatúraszerűen ismétli a negyedszázaddal korábbi folyamatokat (persze az új politikai helyzetből következő módosulásokkal). Az egymást követő generációk pedig újra meg újra fölteszik a kérdést Ady költészetének aktualitására vonatkozóan. Veres András utolsóként Balassa Péternek egy 1997-es nyilatkozatára hivatkozik, mely szerint ez a líra nem valaminek a kezdete, hanem a 19. század lezárása, vagyis a Berzsenyi–Vörösmarty vonal vége. De hozzáteszi: „[N]em hiszem, hogy kimondatott az utolsó szó”. (29.)

A következő írás tárgya nem annyira Ady Endre maga, hanem ahogy a címe mutatja, *Király István Adyja*. Király a költőt olyan abszolút iránytűnek, „univerzális példaképnek” tekintette, amely máig ható érvénnyel eligazíthatja honfitársait a 20. századi történelemben. Ady esetében az ideologikus konstrukciót poétikailag is megkísérelte alátámasztani; ez magyarázza, hogy utóbb éppen az általa elvégzett poétikai alap kutatásokra volt a legbüszkébb. Bármennyire is impozánsnak látszó műről van szó, Veres joggal figyelmeztet arra, hogy a munka sajnálatos módon torzóban maradt. Egyrészt azért, mert nem a valódi kezdeteitől indít, hanem a „saját hang” megtalálása által fémjelzett 1905-ös évtől. Ennél nagyobb gond, hogy kimaradt (és sohasem készült el) az 1912 és 1914 között időszak tárgyalása, amely az előzetes terv szerint „a plebejus-népi forradalmiság” kiteljesedése lett volna. Ennek okát Veres a hetvenes évek első felében kibontakozó vitában látja, amelyet Király akadémiai előadása robbantott ki, és amely a „szabadságharcos hazaszeretetet” jelölte meg a jövő számára irányadóként. Az őt ért bírálatokról joggal gondolhatta, hogy kihatnak majd Ady-könyvének még el nem készült fejezetére is, ezért inkább elhalasztotta annak megírását.

Ady jelentőségének bizonyításához Királynak „térben és időben” ki kellett terjesztenie a költő „világmagyarázó képességét”. (34.) Azt kellett bizonyítania, hogy az életmű az egyre érettebbnek bizonyuló költő gondolkodói tökéletesedésének, művészi emelkedésének fejlődési stációit követi nyomon. Ennek az lesz a hátulütője, amint azt Veres egy lábjegyzetben szellemesen megjegyzi, hogy a monográfia második részében Adynak már nincs hová fejlődnie. Végül is a tanulmány fő kérdése az, hogy mennyiben (és kinek mire) használható ma Király Adyja? A könyv megírásába fektetett óriási munkát egy pillanatra sem tagadva Veres rámutat a szerző szándékainak kétarcúságára. Király egyszerre lépett fel tudományos és népszerűsítő, sőt népnevelői igénnyel. Ez magyarázza „a szakszavakat metaforikus nyelvvel keverő stílusát, amelynek feltűnően romlandó rétegét alkotják a politikai és ideológiai terminusok, a propaganda ízü szólalmok”. (39.) Veres több kérdésben is vitát nyit Királlyal. Így például az istenes versek tekintetében, mivel a monográfia szerzője ateistának véli Adyt, holott nem volt egyértelműen az. A legfontosabb kérdés mégis arra irányul, hogy „a műértelmező talapzat és az ideologikus boltozat között mennyire szerves a kapcsolat”. (41.) A mai olvasó természetesen kíváncsi arra, hogy mikor kerekedik felül az ideológia a versolvasó érzékenységen. (De Veres megállapítja azt is, hogy a Léda-versek vagy a látomásos tájköltészet elemzésekor „körültekintően és eredményesen” jár el.) A kurucos versek elemzése között is talál sikerülteket (*Bujdosó kuruc rigmusa*), illetve az ideologikus jelentést bármi áron kieroszakoló értelmezést (*Sípja régi babonáknak*). Ez utóbbi esetében Király egyszerűen nem akarja elfogadni a vers által nagy erővel sugallt szerepvestést vagy szerepembolást, ezért azt állítja, hogy „a verhangzás és a metaforák keltette hangulat *ellentmond* a szövegszerűen kimutatható jelentésnek”. (44.) Ezt azonban nem sikerül több oldalról bizonyítania.

Az *Intés az őrzőkhöz* kötet már csúcsra járhatja az ideológiai gépezetet. Megjelenik az „éjjeli” tradícióval szembeállított „nappali” hagyomány, a peremvidéki lét sajátossága és az antiimperializmus valorizálása. Ami a peremvidékiség fogalmát illeti, hihetünk Királynak abban, hogy Frantz Fanon könyve (*Les Damnés de la terre*) orientálta őt ebbe az irányba. Fanon könyve először 1961-ben, másodszer 1968-ban jelent meg – nem 1966-ban, ahogy a 80. lábjegyzet írja – tehát a második kiadást vehette meg (nyilván a Maspéro könyvesboltban). (48.) Király nem definiálja az imperializmust, valamint azt sem fejt ki, hogy mit jelent a peremvidéki helyzet a közép-európai rokonság szempontjából. Ebben a munkában az elemzések jóformán mindig alárendelődnek a világnézeti-ideológiai konstrukciónak, miközben a keletiség és antiimperializmus közelítésé-

vel, valamint az individualizmus-ellenesség hangsúlyozásával „szembekerült a reformszocialista propagandával”. (49.) Veres elismeri, hogy a *polifónia* fogalmának Adyra való alkalmazásával, vagy legalábbis annak kísérletével Király próbálta megragadni az Ady egész költészetét érintő „nagyfokú ambivalenciát”, „amire tudatosan rájátszik a költő”. (54.) Ez a teoretikus kísérlet azonban nem lehetett sikeres, mert egymástól nagyon távol álló szerzőkre hivatkozva hozza ez a fogalmat (orosz formalisták, Ingarden, Brooks), ráadásul pontatlanul értelmezi őket. Az *Intés az őrzőkhöz* megjelenése idején (1982) Veres szerint „már széles körben nyilvánvaló volt, hogy Király István frazeológiája és ideológiája elavult”. (55.) Persze nem tudhatjuk, hogy ezt milyen mértékben látta be; mindenesetre beszédes tény, hogy ezt követően írta meg Kosztolányi-könyvét, amelyre lényegesen kevésbé nehezedett rá az ideológiai furor.

Veres András 2012-ben megjelentetett egy „filológiai regényt” *Kosztolányi Ady-komplexuma* címmel. A jelen kötetben egy olyan gesztust tesz, amely egyáltalán nem szokványos a hazai irodalomtörténet-írásban: a korábbi könyv hiányait pótolja, illetve korrigálja önmagát azokon a pontokon, ahol úgy érzi: tévedett (*Ady és Kosztolányi – ami kimaradt a könyvemből*). Minden filosz számára hordozhat tanulságot (s egyben az érintetten kívül mindenkinek meglehetősen szórakoztató) az általa példaként említett eset. Dénes Zsófia tévesen olvasta ki a „perzsa” szót (páriának) Kosztolányi Adyhoz intézett leveléből, s ezért annak hangvételét „megalázkodónak” minősítette. Az utókor pedig 2013-ig, a *Levelezés* kiadásáig ezt az olvasatot tudta érvényesnek – maga Veres András is. Holott a levélből egyértelműen az derül ki, hogy Kosztolányi nem visszautasítja, hanem *vállalja* Ady minősítését („irodalmi író”), és éppen azt fejt ki, amit ebben az attitűdben értékesnek, sőt *az igazán értékesnek* talál. (A semmin való meditációt és a fantáziálás jogát.) Veres belátja azt is, hogy könyvében nem mutatta be kellő alapossgal Karinthy szerepét az Ady-revizio kirobbanásában. Utólag ismerte fel, hogy gyakran összehangolták és időzítették Kosztolányival az Ady-ellenes fellépésüket. Most már elfogadja, hogy az *Előszó* című Karinthy-vers (amely 1926-ban jelent meg a *Nyugatban*) bizonyos értelemben előkészíthette Kosztolányi nevezetes cikkét, ösztönözhetette annak megírására. Végül is ennek az „ön-revizios” tanulmánynak az igazi hozadéka annak a kimutatása, hogy Kosztolányi Ady iránti ellen-szenvét nem egy évtizedeken át változatlan indulati tömbként kell elkönyvelnünk. Valójában ezt az elutasítást koronként nagyon eltérő módon élte meg.

Az *Édes Annáról* című tanulmány megint csak eltérő műfajt képvisel: az Irodalomtudományi Intézetben készülő irodalomtörténeti kézikönyv számára készült. Ezért közöl nagy mennyiségben olyan információkat, amelyek nem annyira a szakma, hanem inkább a szélesebb olvasóközönség számára bírnak jelentőséggel. Kiváló műértelmezést kapunk így is, amelynek egyik sajátossága, hogy megismerteti velünk a regény különféle értelmezéseit, de nem emeli ki egyiket sem – ez nem férne össze a műfajjal. De azért itt is olvashatunk eredeti megállapításokat. A regény legrejtélyesebb mozzanatáról, a gyilkosságról azt mondja, hogy az végső soron nem más, mint *artikuláció*. (80.) Anna ugyanis nem volt képes arra, hogy kibeszélje az őt ért sérelmeket, így a szörnyű tett voltaképpen az önkifejezés egyetlen lehetősége a számára. Kiváló megfigyelés a hangeffektusok, a beszédet érthetlenné tevő zajok szerepének jelentősége, amint az a meglepő állítás is, hogy a Somogyi-Bácsó-gyilkosság vonatkozásában a regény éppen az ellenkezőjére fordítja a *Pardon* rovatban képviselt álláspontot.

A modern magyar irodalom megteremtésének dilemmái a zsidó és nem zsidó szereplők oldaláról című tanulmány főként arra kérdésre keresi a választ, hogy tisztázható-e egyáltalán a ma-

gyar-zsidó irodalom fogalma. Veres véleménye az, hogy „bizonyos történeti időhatárok között van, pontosabban volt értelme magyar-zsidó irodalomról beszélni”. (90.) Mégpedig azért, mert a modern magyar irodalom létrejöttének idején sokan gondolták úgy, hogy létező jelenségről van szó, mégpedig úgy zsidó, mint nem zsidó oldalról. A szerző a századfordulón fellépő új irodalom recepciója felől veszi szemügyre a kérdést, és arra jut, hogy „kettős arculatú képződményről” beszélhetünk: konzervatív nézőpontból zsidó vagy „filozemita” irodalomról, amely ellene van a magyar hagyományoknak, a modernség képviselőinek szempontjából pedig olyan magyar irodalomról, amely nemzetközi mércével mérve is korszerű akar lenni. A modern irodalom megteremtése mindenképpen a tradícióktól való eltávolodást (illetve újak keresését) tette szükségessé. Ezért a zsidó írók előbb a zsidó tradícióktól távolodtak el, aztán (a nem zsidókkal együtt) a magyar hagyományoktól. Tehát „egy kettős tagadásra épített állításról” van szó, amelynek eredménye nem lehetett a két kultúra valamilyen harmonikus szintézise, „hanem sokkal inkább a kísértelés, a sokszólamúság [...] keresése”. (100.)

Veres András munkáinak tetemes részét tették ki az elmúlt évtizedekben a Kosztolányi és a József Attila kritikai kiadásokkal kapcsolatos munkálatok. Ennek tanulságait osztja meg a *Tévedések és felismerések: Szemelgetés kritikai kiadások tapasztalataiból* című tanulmányban. Mindenekelőtt abban kellett megegyezniük, hogy az 1988-as textológiai szabályzat, amely a merev kronologikus rendet tekintette alapelvnek, függetlenül a konkrét művek kötetben elfoglalt helyétől, nem biztosít megfelelő kereteket a munkához. Továbbá azt az elvet is felül kellett bírálni, hogy több szövegváltozat esetén kizárólag *egyetlen* lehet autentikus: hiszen miért ne lehetne a szövegalkulást vizsgálni, értékítéletet mondva a korábbi vagy a későbbi változatokról? „Minthogy a kötetkiadásokban szereplő változatot tekintettük alapszövegnek, szinkronba került a megjelenés dátuma és a hozzá tartozó szöveg.” (108–109.) Mindez nem jelenti azt, írja Veres, hogy az *ultima manus* elvét el kell vetni – de nem kell mindenáron betartani sem. (112.) Kosztolányi regényeinek esetében (mivel nagyrészt megvoltak a kéziratok) így lehetőség nyílt a genetikus vagy szinoptikus kiadásra. Elmondja azt is, hogy miért döntöttek az életművet a szerző halálával lezárultnak tekintő *editio minor* helyett az *editio maior* mellett, amely a munka részének tekinti a mű utóéletét, vagyis a recepciótörténetet annak az elméleti álláspontnak az alapján, mely szerint az utóbbi „része a mű kollektíven érvényes jelentésének”. (117.) Ehhez persze azon hermeneutikai elvnek az elfogadása szükséges, hogy a „hiteles” szöveg rekonstrukciója valójában konstrukció is, mert a jelen felől történik.

A kötet második része Veres néhány József Attila-tanulmányát tartalmazza „*Ebben a megváltott világban*” címmel. Közülük az első (*József Attila identitásai*) a többes szám használata miatt keltheti föl rögtön az érdeklődésünket. Számot vet azokkal a munkákkal, amelyek ezt a kérdéskört, vagy legalábbis annak egyes részleteit már tárgyalták (Garai László, Farkas János László). Az előbbiről megállapítja, hogy főként a kommunista-proletár identitást elemzi, gyakorlatilag nem foglalkozik a költő gyerekkorával, csak a mozgalomból való „kiebrudalás” utáni regresszív időszakot veszi szemügyre. Farkas vezeti be József Attilával kapcsolatban a „szabadon lebegő értelmiségi” mannheimi fogalmát, amelyet Veres bizonyos vonatkozásokban kísértetiesen találónak érez a költőre. Mindazonáltal megjegyzi, hogy ez a terminus túlságosan bizonytalan ahhoz, hogy lefedje József Attila személyiségét, és hogy valójában inkább sokfelé kötődő, mint szabadon, „kötetlenül” sodródó volt. Tverdota György részben szintén elfogadni látszik e terminust, ám új monográfiájának első kötetében éppen a költő szociális identitásának folyamatos átalakulását dokumentálja és világítja meg. Veres szerint viszont nem feltétlenül kellene valahová besorolni a költőt. „Ezért

arra vállalkozom, hogy *komponenseire bontsam és dinamikájában mutassam be* József Attila meg-
lehetősen összetett identitásának alakulását, pontosabb az ő *folyamatos identitáskeresését*.” (141.)

Módszeresen felsorolja a szóba jöhető „identitásokat”, mindegyik mellé egy jelképes zászlót tűzve ki. Mindenekelőtt megállapítja, hogy József Attila esetében nem beszélhetünk vallási identitásról: „istenes” versei inkább egzisztenciális bizonytalanságot, hiányérzetet, semmint egy vallási közösséghez való tartozást mutatnak. („A görög-keleti vallásban / nyugalmat nem lelt, csak papot.”) Kilenc ilyen „zászlót” említ Veres, kezdve a nemi, majd a nemzetiségi identitástól, folytatva a szociális meghatározottsággal. Ez utóbbit dinamikusán írja le mint a proletár családból a kispolgárságba való átmenetet. Ekkor (1921-től) kezd verseket írni, kialakul benne egy alapvető irányultság. „*Egy virtuálisan létező közösséghez, a magyar íróársadalomhoz akart tartozni*.” (145.) A harmincas évekre a „*költői szerep felfokozott öntudata életre szóló identitássá szilárdul*”. (146.) A Bartha Miklós Társaság az első ideológiával rendelkező csoportosulás, amelyhez csatlakozik, miközben már vannak kapcsolatai a kommunistákkal, ez vezet az illegális párttagsághoz. Proletárköltő volt, amennyiben költőként kívánta képviselni a proletariátus ügyét (legalábbis 1934-ig). Majd ellenzékvé válik a marxizmuson belül; a pszichoanalízis, a freudomarxizmus belépése is újabb identitásorientációt eredményez. A tanulmány végső soron meggyőzően bizonyítja, hogy a költő szinte a haláláig kereste a kollektív kapcsolatok lehetőségét. Veres szerint azonban a legnagyobb veszteség elképzelt költői szerepének kilátástalanná válásával érte. „Ismételt csalódásai az eszményi közösség megtalálásában nemcsak gondolkodói pozícióját ásták alá, hanem a (kizárólagos) költői tevékenysége mögé képzelt mandátumát is.” (173.)

József Attila és Lukács György személyes találkozásának körülményeit voltaképpen azért kutatja, hogy felszámolja az ezzel kapcsolatos (téves) hiedelmeket. Konklúziója ugyanis az, hogy „nem kaptak annyi ösztönzést egymástól, amennyit tulajdonítani próbálnak nekik”. (174.) Legendának minősíti azt a feltételezést, hogy József Attila olvasta *A lélek és a formák*at, később pedig a *Történelem és osztálytudat*ot, s hogy ezek a művek nagy hatást gyakoroltak volna rá. Veres kétségbe vonja, hogy *A lélek és a formák* hatottak volna József Attilára, mégpedig azon az alapon, hogy Lukácsnál a befogadás áll a középpontban, míg József Attila művészetfilozófiája az alkotást emeli ki. A *Történelem és osztálytudat* pedig egészen másképpen tárgyalja a dialektika és az osztálytudat kérdését, mint ahogy ezek a kérdések a költő teoretikus szövegeiben felmerülnek. Végül arról sem feledkezik meg, hogy a másik oldaláról is megvizsgálja a kérdést: gyakorolt-e hatást József Attila Lukácsra? A válasz itt is nemleges: Veres megállapítja, hogy gondolkodás-módjuk különbözősége sokkal könnyebben igazolható, mint az erőltetett hasonlóságok keresése.

A *József Attila mint irodalomkritikus* című tanulmány ismét csak egy sokak által tanulmányozott kérdéskör újragondolására vállalkozik. A költő néhány híres (vagy hírhedt) kritikus megnyilvánulásának közismerten nagy szakirodalma van. Veres András arra kérdez rá, hogy milyen összefüggés van „művészetbölcséleti pozíciója” és például a Babits-kritikában fellelhető szövegkritikai ellenvetései között? Kimutatja, hogy József Attila struktúraeszménye „az értékmetafizika abszolutizáló gesztusával él” (200), amikor idealizálja a népköltészetet, később pedig a proletár költészetet. Veres szerint nem igazán ismerte Babits korai, „bölcséleti igényű” tárgyias líráját, ezért Babitsnak egyfajta „másodrangú szimbolista pozíciót” tulajdonít. A híres szalagúthasonlattal kapcsolatban is erősen kritikus a tanulmányíró, ugyanis ellentétet állapít meg József Attila elvi és gyakorlati megközelítése között. Veres úgy összegzi megfigyeléseit, hogy „a Babits-bírálatban szerepet játszó művészetbölcséleti okfejtés inkább hátrányára, mint előnyére a szövegkritikának”. (204.)

A Babitsról és Kassákról írott recenziót az kapcsolja össze, hogy csak ezekben a szövegekben vállalkozik az irodalomkritika feladatainak kijelölésére. Az utóbbiban mondja ki, hogy a költő nem megformál, hanem alakot ad, nem teremt a tárgyat, hanem felismeri, felfedezi (alakot ad az igazságnak, de nem ő teremt az igazságot). Ez tételszerű kijelentés arra szolgál, hogy ismét csak hivatkozhasson a közérthetőségre mint követelményre (ami már a Babits-kritikában is ingatag lábakon áll). Mindazonáltal Veres leszögezi, hogy a Babits-bírálat minden problematikusságával együtt jelentős szellemi teljesítmény, míg a Kassák-recenzió „alighanem mélypontja József Attila irodalomkritikai munkásságának”. (209) A legsikerültebb írása ebben a műfajban az 1935-ös Kosztolányi-recenzió. Itt is erős kritikával él, de ez a kritika elsősorban a Kosztolányinak tulajdonított világszemléletre vonatkozik. Kosztolányi számára az a *homo aestheticus*, aki tagadja a *homo socialist*, amivel mélyen nem ért egyet, de legalább belülről próbálja megérteni (a Babits-cikkben nem találunk hasonló gesztust). József Attila kritikái munkásságáról összességében úgy nyilatkozik Veres, hogy a költő „tétmérkőzésnek” tekintette a műfajt. Ez azt jelenti, hogy a nagy gondolati verseihez hasonló világnézeti igénnyel lép fel ezekben az írásokban. A szubjektív, pamfletszerű mozzanatok azt jelzik, hogy bennük „mindenekelőtt a saját költői világlátását megalapozó megfontolásokra” (219) kívánja felhívni a figyelmet, már csak ezért is helyük van értekező életművében.

Az *Eszmélet* szerkezetéről szóló írás főleg a szakirodalom jeles képviselőivel folytatott vita. Elfogadja, hogy ciklusról van szó; csupán az a gondja ezzel a terminussal, hogy „túl sok mindent jelenthet”. (224.) Ha valaki egyetlen versként olvassa az *Eszméletet*, annak a szakaszok különültsége okozhat problémát, a ciklusként közelítő befogadónak viszont a „versek” sorszámok által kijelölt sorrendje, írja. Tverdota Györggyel, aki könyv terjedelmű elemzést készített az *Eszméletről*, a szakaszok idő- és térbeliségével kapcsolatban van vitája. A *Tizenkét vers* szerzője ugyanis úgy látja, hogy az egyes versek önmagukban is értelmezhetők, így egymásra utaltságuk térbeli, nem időbeli. Vagyis nem kell lineárisan haladni az értelmezésben, ezért az egyes darabok értelmezésekor mintegy zárójelbe teszi a többi, hogy közöttük lévő kapcsolatok feltárására bármilyen irányban elindulhasson. Veres ennél jóval kötöttebbnek találja a sorrendet. Úgy gondolja, hogy „magából a ciklusfogalomból következik, hogy a részek alárendelődnek valami közös rendezőelvnek, ami alapján többletjelentésre tesznek szert”. (227.) Míg Tverdótánál a közös téma csak egyfajta *átfogó törekvés*, attitűd volt, addig Fodor Géza a szimmetrikus felépítés (a hat-hat strófára osztottság) mellett érvelt, és gondolati ívként a bizonytalanságtól a bizonyosságig, majd a bizonyosságtól a bizonyosság elvesztéséig tartó utat jelölte meg. Veres a rend és a rendezetlenség különféle alakzatainak (például a rabság–szabadság, illetve törvény–véletlen) felvonultatásában látja a közös tematikát. Kétharmad-egyharmados tematikus egységet érzékel a műben, amely jelentős részben az oximoronszerű szerkezeteken nyugszik, vagyis az „érvénytalálás” és „érvényvisszavonás” alakzatainak, amelyek végül a domináns létélményhez, a bizonytalansághoz vezetnek. Ennek a vitázó koncepció-kifejtésnek (mint Veres egész könyvének) az az előnye, hogy nem kényszerít választásra a különféle álláspontok között, hanem azt mutatja be, hogy miképpen világítják meg magát a művet más-más oldalról.

A könyv utolsó két írása (*József Attila alakja és megítélése Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni naplójában*, illetve a függelékben egy állítólagos József Attila-kézirat körül kirobbant vita összefoglalása) már csak egy-egy ecsetvonással egészíti ki Veresnek a költőről és életművéről alkotott képét. De ezek is azt igazolják, hogy joggal feltételezte az *Előszóban*: tanulmányai „egymást is írják, szorosan kapcsolódnak egymáshoz”. Várjuk a következő kötetet.